

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та
реставрації творів мистецтва

Кваліфікаційна робота
магістра
з теми: **«СПЕЦИФІКА РЕСТАВРАЦІЇ ЖИВОПИСУ НА
ПОЛОТНІ З ПОЧАТКОВОЮ РУЙНАЦІЄЮ»**

Виконав:
Дмитро Олександрович МОТРИЙ
здобувач групи RTM1-M23
спеціальності 023 Образотворче
мистецтво, декоративне мистецтво,
реставрація; освітня програма:
Реставрація творів мистецтва

Керівник:
Сергій Васильович ЛУЦЬ, кандидат
мистецтвознавства, доцент

Рецензент:
Ірина Василівна ПАУР, кандидат
історичних наук, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. АСПЕКТИ РЕСТАВРАЦІЇ ЖИВОПИСУ НА ПОЛОТНІ.....	6
1.1. Професійні осередки реставрації творів мистецтв в Україні.....	6
1.2. Дослідженість реставрації живопису на полотні.....	12
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ РЕСТАВРАЦІЇ ЖИВОПИСУ НА ПОЛОТНІ З ПОЧАТКОВОЮ РУЙНАЦІЄЮ.....	21
2.1. Визначення початкового стану полотна та виділення основних причин руйнації.....	П
омилка! Закладку не визначено.	
2.2. Аналіз методів реставрації, включаючи традиційні та сучасні підходи...	31
РОЗДІЛ 3. СПЕЦИФІКА ВІДНОВЛЕННЯ ЖИВОПИСУ НА ПОЛОТНІ З ПОЧАТКОВОЮ РУЙНАЦІЄЮ НА ПРИКЛАДІ РЕСТАВРАЦІЇ РОБОТИ ВОЛОДМИРА КОВАЛЯ «МОЛДОВСЬКЕ СЕЛО» (1966).....	40
3.1 Вивчення ролі технологій та інструментів	40
3.2 Врахування етичних аспектів реставрації та її впливу на художню цінність полотна	48
3.3. Розгляд процесів відновлення полотна.....	51
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66
ДОДАТКИ.....	72
РЕСТАВРАЦІЙНИЙ ПАСПОРТ.....	72

ВСТУП

Актуальність теми. Актуальність теми реставрації живопису на полотні з початковою руйнацією є дуже важливою з низки причин. Зокрема, реставрація дозволяє зберегти історію та культурну спадщину, оскільки багато полотен представляють собою важливі твори мистецтва, що відіграють ключову роль у культурній ідентичності. Дослідження та реставрація надають можливість вивчати історію творів мистецтва, їхній стан в різні епохи, попередні втручання та авторські техніки. Використання сучасних технологій, таких як образне дослідження та аналіз рентгенівських зображень, дозволяє реставраторам отримувати нові інструменти для більш точного та детального відновлення. Залучення громадськості та інтересу глядачів до процесу реставрації може служити освітньою метою та залучати громадськість до збереження культурної спадщини. З плином часу змінюються етичні стандарти та підходи до реставрації творів мистецтва, тому актуальність означеної теми дозволяє обговорювати та визначати сучасні стандарти етики у цій галузі. Реставрація з початковою руйнацією вимагає комплексного підходу, який поєднує традиційні методи з новітніми технологіями, сприяючи розвитку нових методів у галузі консервації та реставрації. Робота з пошкодженими полотнами розвиває навички та знання в області консервації та реставрації, сприяючи професійному розвитку у цій галузі [19].

Загалом, реставрація творів мистецтва, зокрема живопису на полотні є важливою для збереження культурної спадщини та її передачі майбутнім поколінням. Актуальність окресленої теми визначається потребою відновлення та збереження художньої цінності живописного твору, поєднанні традиційних методів з інноваційними технологіями для досягнення належного рівня збереження та відновлення цінностей мистецтва.

Мета роботи – відновлення та збереження художньої цінності твору мистецтва. Метою дослідження є розробка ефективних методів та стратегій для відновлення пошкодженого полотна, збереження оригінального вигляду та

автентичності твору. Відповідно до мети було визначено **завдання дослідження:**

1. Дослідити питання реставрації живопису на полотні.
2. Визначити початковий стан полотна та виділити основні причини руйнації.
3. Проаналізувати методи реставрації, включаючи традиційні та сучасні підходи.
4. Розглянути процеси відновлення полотна.
5. Вивчити роль технологій та інструментів.
6. Врахувати етичні аспекти реставрації та вплив реставрації на художню цінність полотна.

Об'єкт дослідження: реставрація живопису на полотні.

Предмет дослідження: специфіка відновлення живопису на полотні з початковою руйнацією.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з другої половини XX ст. понині.

Методи дослідження. Під час написання роботи було застосовано системний підхід, що зосереджений на комплексному розгляді сучасних методів реставрації. Використано загальнонаукові методи дослідження, зокрема, аналіз зібраних даних, класифікацію та узагальнення інформації.

Наукова новизна дослідження полягає у розгляді та теоретичному обґрунтуванні проблем у реставрації картин з початковою руйнацією полотна.

Практичне значення роботи. Результати дослідження можуть бути використані:

1. Для поглибленого вивчення та розвитку реставраційної справи в Україні.
2. Для подальшого дослідження цієї теми та суміжних з нею тем.

3. Для реставраційних робіт по відновленню картин з початковою руйнацією полотна.

4. У пам'яткоохороній справі з метою збереження автентичного стану картин.

Апробація результатів дослідження. Основні результати роботи були апробовані на наукових конференціях здобувачів вищої освіти Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка, у вигляді публікації тез, серед яких: «Методи укріплення живописного шару синтетичними матеріалами» (2023), «Аспекти відновлення живопису на полотні з початковою руйнацією» (2024), «Специфіка відновлення живопису на полотні з початковою руйнацією» (2024).

Структура і обсяг роботи. Текстова частина магістерської роботи складається зі вступу, 3-ох розділів, реставраційного паспорту, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи 72 сторінки, список використаних джерел налічує 66 позицій.

Практична частина представлена реставрацією картини, автора – Володимира Коваля «Молдовське село» (1966).

ВИСНОВКИ

1. Дослідження питань реставрації живопису на полотні, зокрема в Україні, має тривалу історію, яка розпочалася на початку XX століття. Особливий внесок зробили наукові установи Львова, де були розроблені оригінальні методи реставрації, зокрема для галицького іконопису. Ці дослідження включали фізико-хімічний аналіз матеріалів, атрибуцію пам'яток мистецтва та методологію їх реставрації. Завдяки цьому вдалося закласти основи для сучасної реставраційної практики в Україні. Важливим є фактор підготовки спеціалістів з реставрації в профільних академіях та інститутах, що забезпечує дотримання професійних стандартів та розвиває нові підходи до відновлення живопису.

2. Аналіз літературних джерел свідчить про важливість використання як традиційних, так і новітніх методів і технологій у реставрації, що дозволяє максимально точно зберігати оригінальну художню цінність творів. При цьому значний внесок зробили українські та зарубіжні дослідники XX–XXI ст., чії праці слугують основою для подальших наукових пошуків у цій галузі.

3. Значна увага приділялася також мистецтвознавчим аспектам, включно з визначенням іконографії та стилю творів. Історичний підхід до реставрації, що поєднував наукові дослідження з практичними навичками, став фундаментом для розвитку професії реставратора. На сучасному етапі, завдяки застосуванню новітніх технологій, таких як мультиспектральне зображення та рентгенівська спектроскопія, дослідження реставрації живопису на полотні продовжує розширювати свої можливості, забезпечуючи більш точне відновлення творів мистецтва.

4. Визначення початкового стану полотна є важливим етапом у процесі реставрації, який забезпечує розуміння його фізичного, хімічного та естетичного стану. Цей етап включає ретельний візуальний огляд полотна, фотодокументацію, а також використання спеціалізованих методів, таких як рентгенографія, інфрачервона та ультрафіолетова спектроскопія. Такі дослідження дозволяють виявити приховані пошкодження та визначити ступінь

деградації матеріалів. Основними причинами руйнації полотен є механічні пошкодження, викликані неправильним зберіганням чи транспортуванням, а також вплив навколишнього середовища, зокрема коливання температури та вологості, ультрафіолетове випромінювання, хімічна деградація матеріалів та біологічні фактори, такі як пліснява і грибки. Неправильні попередні реставраційні втручання також можуть суттєво погіршити стан полотна.

5. Комплексний аналіз початкового стану та причин руйнації є необхідним для розробки ефективного плану реставрації, який забезпечить збереження твору мистецтва для майбутніх поколінь.

6. Аналіз методів реставрації живопису на полотні показує, що традиційні підходи, засновані на використанні натуральних матеріалів, таких як клеї і дублюючі полотна, мали свої недоліки, зокрема ризики деформації шару фарби і втрати текстури полотна. Традиційні методи, як дублювання або фізичне відновлення, часто призводили до сплюснення рельєфу і втрати оригінальних художніх характеристик. Натомість сучасні підходи передбачають більш обережні і науково обґрунтовані методи. Наприклад, синтетичні матеріали, такі як акрилові дисперсії, використовуються для зміцнення фарбового шару, а застосування менш інвазивних технологій, таких як гелеві методи для видалення лаку, знижує ризики пошкодження живопису. Також впроваджуються нові хімічні методи, такі як декислювання, що допомагають уповільнити процеси руйнування полотен.

7. Застосування ретельно підібраних сучасних матеріалів, таких як синтетичні клеї та полотна, дозволило відновити пошкоджені ділянки без загрози додаткового навантаження на оригінальні елементи картини. Процес натягнення полотна та подальше усунення дефектів гарантували довговічність реставраційного втручання, при цьому зберігаючи автентичність твору.

8. Сучасні технології докорінно змінили підходи до реставрації живопису на полотні, дозволяючи проводити цей процес з високою точністю, науковою обґрунтованістю та етичною відповідальністю. Використання інноваційних

діагностичних методів (рентген, інфрачервона спектроскопія, лазерні технології), 3D-моделювання, віртуальної реальності, а також штучного інтелекту розширило можливості дослідження стану полотен, точного виявлення пошкоджень і відновлення втрачених фрагментів. Завдяки екологічно чистим матеріалам та біотехнологіям реставрація стала безпечнішою як для самих творів, так і для реставраторів.

9. Крім того, цифрові платформи та міжнародні бази даних пігментів сприяють обміну досвідом і розвиткові знань у глобальному масштабі, що допомагає фахівцям краще розуміти техніки минулих епох і зберігати культурну спадщину для майбутніх поколінь. Усі ці технології створюють передумови для інтеграції традиційних підходів із новими можливостями, дозволяючи відновлювати мистецькі твори максимально автентично і з повагою до їхньої історичної та культурної цінності.

10. Сучасна реставрація стала міждисциплінарною наукою, де перетинаються мистецтво, хімія, фізика, біотехнології та ІІІ. Таке поєднання дає змогу зберігати культурні цінності з раніше недосяжною точністю, надаючи суспільству можливість насолоджуватися мистецтвом у його справжньому вигляді, без спотворень часу і руйнівних процесів.

11. Етичні аспекти реставрації відіграють ключову роль у збереженні автентичності та художньої цінності твору. Мінімальне втручання і використання зворотних матеріалів, які можна безпечно видалити без шкоди для оригіналу, є центральними принципами реставраційної практики. Важливо знайти баланс між відновленням естетичної привабливості полотна та збереженням його історичної автентичності, щоб уникнути надмірної реставрації, яка може призвести до втрати унікальних характеристик твору. Професійний реставратор має враховувати естетичні та історичні аспекти, підбираючи методи, що зберігають не лише художню, але й культурну цінність твору мистецтва.

12. Процес відновлення полотна включає низку ключових етапів, спрямованих на стабілізацію та збереження твору мистецтва, які зазнали значних

пошкоджень. Основні виклики під час реставрації картини Володимира Ковалю «Молдовське село» (1966) полягали у відновленні її структурної цілісності, оскільки полотно мало численні механічні пошкодження, розриви та деформації. Для їх усунення використовували методи зміцнення полотна з використанням сучасних матеріалів, таких як полівінілбутираль, а також техніки теплового впливу для стабілізації тканини. Реставрація живопису на полотні є складним, багатогранним процесом, що потребує інтеграції різних наукових, технологічних та етичних підходів. Завдяки розвитку сучасних методів і дотриманню етичних стандартів, реставратори можуть зберегти культурну та художню спадщину для майбутніх поколінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андріанова О. Б., Біскулова С. О. Дослідження техніки живопису Киріяка Костанді шляхом мультианалітичного вивчення оптичними та фізико-хімічними методами. *Український мистецтвознавчий дискурс*. № 5. 2023. С. 6–17.
2. Берlach О. П. До питання музейно-реставраційної практики у ЗВО: цілі та завдання. Актуальні проблеми розвитку українського мистецтва: культурологічний, мистецтвознавчий, педагогічний аспекти: *матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Луцьк, 17-19 червня 2022 р.,)*. Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк: Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 61–66.
3. Берlach О. П., Галькун Т. Д. Технологічні особливості матеріалів : живопис, реставрація: методичні рекомендації. Луцьк. Волинська обласна друкарня. 2022. С. 30.
4. Белак О. Особливості реставрації ікони «Перенесення мощів Св. Миколая» кінця XVIII – початку XIX ст. з фондів Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника. *Могилянські читання 2009 року*. 2010. С. 363–369.
5. Бучачий О. В. Деякі питання реставрації авангардного живопису. Олександр Грен. *Молодий вчений*. 2019. №5 (69). С. 363–368.
6. Гага С. Особливості сучасного стану музейної реставрації. Історія релігій в Україні. Львів, 2013. С. 452–453.
7. Дзендзелюк Л., Льола Л. Етичні й естетичні засади консерваційно-реставраційної діяльності. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2011. № 3. С. 222–232.
8. Долуда А. Терехов М. Метод розшарування як можливість проведення атрибуції різночасового живопису. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 37. 2021. С. 61–67.
9. Дорофійенко І. П. Проблеми реставрації і консервації пам'яток мистецтва на Україні. *Тези доповідей науково-практичної конференції «Реставрація,*

консервація, атрибуція пам'яток мистецтва на Україні». Кам'янець-Подільський, 1989. с. 4–11.

10. Іванців М. Кафедра реставрації творів мистецтва Львівської національної академії мистецтв – історія та специфіка навчального процесу. *ВІСНИК Львівської національної академії мистецтв*. 2016. № 30. С. 84–89.

11. Івашко Ю. Специфіка реставрації пам'яток архітектури і мистецтва та сучасний досвід реконструкції і «неостильового» будівництва. *Збірник наукових праць з мистецтва і культурології*. Київ. 2010. № 7. С. 143–147.

12. Катусков В. О. Застосування прикладної фотограмметрії при відновленні Успенського собору Києво-Печерської лаври. Містобудування та територіальне планування : наук.-техн., зб. Київ, 2013. № 48. с. 201–205.

13. Придатко Т. В. Мистецтво України 1991-2003. Київ., Мистецтво, 2003. с. 256.

14. Промислові полімери та основи технології виробництва полімерних матеріалів : навчальний посібник до дисципліни та практикумів для студентів хімічного факультету, упорядн. І. О. Савченко, В. Г. Сиромятніков. Київ. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». 2012. с. 112.

15. Реставраційне матеріалознавство : навчальний посібник. Владислав Волошинець, Микола Бевз. Львів. політехніки, 2017. 124 с.

16. Сланський Б. «Техніка живопису та реставрації». Київ: Мистецтво, 2006. 21 с.

17. Сланський Б. «Техніка живопису та реставрації». Київ: Мистецтво, 2006. 304 с.

18. Сомик-Пономаренко І. Спосіб збереження живописного твору як невід'ємного елементу архітектурного об'єкту, методом виконання копії-реконструкції. Тези доповідей Міжнародної наукової конференції «Сьомі Платонівські читання пам'яті академіка П. Білецького (1922–1998)», присвячені 60-річчю кафедри ТІМ і 50-річчю кафедри техніки і реставрації творів мистецтва НАОМА (Київ, НАОМА, 23 листопада 2019 р.). Київ: Видавництво Людмила, 2020. С.47–48.

19. Тимченко Т., Петліна Д. До витоків експертизи живопису в Україні. *Тексти культури: дослідження, інтерпретація: зб. наук. праць*. Київ. Інститут культурології НАМ України. 2017. С. 127–154.
20. Тимченко Т., Романенко Н. Атрибуція ікони «Двоє святих» з фондів кафедри техніки та реставрації творів мистецтва. *Вісник Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури*, № 1. 2024. С. 74–81.
21. Титов М. Ф. «Визначення та опис стану збереженості творів станкового живопису». Луганськ: Світлиця, 2007. 36 с.
22. Титов М. Ф. Копіювання як засіб вивчення і збереження традицій і мови образотворчого мистецтва. *Українська академія мистецтва: дослідницькі та науково-методичні праці*. Вип. 1. Київ. 1994. С. 45–46.
23. Титов М.Ф. Техніка багатошарового олійного живопису. *Українська академія мистецтва: дослідницькі та науково-методичні праці*. Вип. 8. Київ. 2001. С. 75–85.
24. Форманюк Т. М., Орлик М. Ю. Дослідження та реставрація пейзажу Опанаса Рокачевського зі збірки національного музею історії України. Київ. 2010. 170 с.
25. Чиркова Н. Етапи розвитку реставрації в Україні ХХ – початку ХХІ століття. *ВІСНИК Львівської національної академії мистецтв*. 2021. № 45. С. 158–164.
26. Якубовська О. П. Вплив київської школи реставрації на формування реставраційних майстерень Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. *Збірник наукових праць*. Випуск 26. 2019. С. 192–196.
27. Ann Marie Sullivan, *Cultural Heritage & New Media: A Future for the Past*, 15 J. MARSHALL REV. INTELL. PROP. L. 604 (2016).
28. António João Cruz, Carla Rego. Scientific study of an 18th century portuguese painting on canvas and their old restoration: problems of date and authenticity of the current image. *International journal of conservation science*. №5. 2014. С. 479–492.

29. Baird B.J. The goals and objectives of collections conservation. *Restaurator*. 1992. Vol. 13, №4. 149–161p.
30. Bruno Cornelis, Haizhao Yang. Removal of Canvas Patterns in Digital Acquisitions of Paintings. *IEEE Transactions on Image Processing*. № 26. 2016. C. 160–171.
31. Definition of a Profession. International Council of Museums – Committee for Conservation. Retrieved 18 August 2012.
32. Emilia Laaksovirta. Material Study, Conservation and Plan for Restoration of a 17th Century Oil Painting on Canvas. *Metropolia University of Applied Sciences Conservation Paintings conservation*. 2020.
33. Ewa Marxen-Wolska. Konserwacja i restauracja dzieł sztuki Katalog dokumentacji prac Ewy i Jerzego Wolskich wykonanych w latach 1948-1998 Część 2 Malarstwo na płótnie. Polska. 1999.
34. Fernando Poyatos, Fátima Morales. Physiology of biodeterioration on canvas paintings. *Journal of Cellular Physiology*. № 233. 2018. C. 2741–2751.
35. Galinsky E., Haberditz I.A. Paper splitting: systematisation quality control and risk minimisation. *Restaurator*. 2004. Vol. 25, № 3. 171–198 p.
36. Integration of New Knowledge, Research and Innovation Across Europe: Матеріали І міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 23-25 квітня 2020 року). За ред. Миколайчук А.І. – Київ: Державний університет телекомунікацій, 2020. 244 с.
37. Jolanta Czuczko, Aleksandra Cybul, Dominika Wojciechowska. Zastosowanie żeli gellan do konserwacji zabytków papierowych wrażliwych na działanie wody: badania i praktyka. *Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo XLVIII*. Toruń. 2017.
38. Kempster M. Making reconstructions at the Hamilton Kerr Institute. *In artist' footsteps. The reconstruction of pigments and paintings: studies in honour of of Renate Woudhuysen-Keller*. London: Archetype Publications. 2012. C. 1–16.
39. Marchenko, A., Gaga-Sheremetieva, S., & Somyk-Ponomarenko, I. The project on the Museumification of Originals and Painting of Copies of Icons of the

Church of St. Antony and Theodosius of Pechersk from KyivPechersk Lavra. *Research. Dilemmas. Solutions. The 12th Baltic States Triennial Conservators' Meeting.*, 2020. c. 492–494.

40. Marta Oriola-Folch, Gema Campo-Francés. Novel nanomaterials to stabilise the canvassupport of paintings assessed from a conservator's point of view. *Heritage Science*. № 8. 2020. C. 10–22.

41. Nadine Böhme, Manfred Anders. New treatments for canvas consolidation and conservation. *Heritage Science*. № 8. 2020. C. 2–10.

42. Shutian Zhou, Yanhong Xie. Intelligent Restoration Technology of Mural Digital Image Based on Machine Learning Algorithm. *Wireless Communications and Mobile Computing. Hindawi*. 2022. № 4. C. 1–12

43. Stephen Hackney. Paintings on Canvas: Lining and Alternatives. *Tate Papers*. 2012.

44. Studia i materiały Wydziału Konserwacji. Akademia Sztuk Pięknych. 2001. c. 160.

45. Szczepanowska, Hanna M. Conservation of cultural heritage: key principles and approaches. Routledge. 2013.

46. Wolbers, R., Stavroudis, Ch. Aqueous methods for the cleaning of paintings. *Stoner Joyce Hill; Rushfield Rebecca Anne, Conservation of easel paintings*. Routledge, 2013. C. 500–523.

47. Дослідження та реставрація картини Олександра Барсена Тарас Шевченко в Корсуні з Шевченківського національного заповідника у Каневі. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/apmpmn_2013_5_37.pdf (дата звернення: 29.08.2024).

48. ДОСЛІДЖЕННЯ ТА РЕСТАВРАЦІЯ ПЕЙЗАЖУ ОПАНАСА РОКАЧЕВСЬКОГО ЗІ ЗБІРКИ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Andrianova_Olena/Doslidzhennia_ta_restavratsiia_peiz

[azhu Opanasa Rokachevskoho zi zbirky Natsionalnoho muzeiu istorii.pdf](#) (дата звернення: 29.08.2024).

49. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. URL: <https://kpnu.edu.ua/> (дата звернення: 29.08.2024).

50. Науково-дослідний відділ реставрації творів олійного живопису. URL: http://restorer.kiev.ua/?page_id=31 (дата звернення: 29.08.2024).

51. Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури. URL: <https://naoma.edu.ua/> (дата звернення: 29.08.2024).

52. Одеська державна академія будівництва та архітектури. URL: <https://odaba.edu.ua/> (дата звернення: 29.08.2024).

53. РОЗРОБКА НОВОГО МЕТОДУ ЕКСПОНУВАННЯ ДВОБІЧНОГО ЖИВОПИСУ. URL: <http://visnyk.nmiu.org/index.php/nv/article/view/110> (дата звернення: 29.08.2024).

54. ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РЕСТАВРАЦІЇ ХОЛУЙСЬКОЇ ІКОНИ «ВОСКРЕСІННЯ ІЗ ЗІШЕСТЯМ У ПЕКЛЮ». URL: <https://tihae.org.ua/pdf/t2013-02-20-khomutov.pdf> (дата звернення: 29.08.2024).

55. ФЕНОМЕН МИСЛИВСЬКОЇ ХОРУГВИ З ФОНДОВОГО ЗБРАННЯ КІРОВОГРАДСЬКОГО ОБЛАСНОГО ХУДОЖНЬОГО МУЗЕЮ. URL: <http://visnyk.nmiu.org/index.php/nv/article/download/422/383> (дата звернення: 29.08.2024).

56. Харківська державна академія дизайну і мистецтв. URL: <https://ksada.org/> (дата звернення: 29.08.2024).

57. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. URL: <https://www.chnu.edu.ua/> (дата звернення: 29.08.2024).

58. Historia obrazu jasnogórskiego w świetle badań technologicznych i artystyczno-formalnych. URL: <https://bibliotekanauki.pl/articles/1967678.pdf> (дата звернення: 29.08.2024).

59. ILLUSORY-QUADRATURE PAINTING IN THE CHURCH OF ST. NICHOLAS, BISCOPE OF MIRA, IN KAMIANETS-PODILSKYI. URL: <http://pedosv.kpnu.edu.ua/article/view/152854/151951> (дата звернення: 29.08.2024).

60. Informacja Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z 31 grudnia 1983 roku o stanie zabytków sakralnych i pracach konserwatorskich prowadzonych na terenie. URL: <https://bibliotekanauki.pl/articles/564026.pdf> (дата звернення: 29.08.2024).

61. Kościoły pokoju w Jaworze i Świdnicy – prace konserwatorskie wnętrza i wyposażenia, jako przykład ochrony budowli wpisanych na listę światowego dziedzictwa. URL: <https://yadda.icm.edu.pl/baztech/element/bwmeta1.element.baztech-77ccd9ed-afd6-4042-9dff-6e49f74064a3> (дата звернення: 29.08.2024).

62. Lwowska kopia zaginionego obrazu pędzla Iacomo Negrettiego zwanego Palma Il Vecchio. URL: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=948385> (дата звернення: 29.08.2024).

63. Obrazy Czechowicza w kościele pw Przemienienia Pańskiego w Lublinie. URL: <https://bibliotekanauki.pl/articles/1966308.pdf> (дата звернення: 29.08.2024).

64. Painting methods of the old masters. URL: <http://www.artgraphica.net/free-art-lessons/oil-painting-book/painting-methods-of-the-old-masters.html> (дата звернення: 29.08.2024).

65. Pałac Scheiblerów w Kwietnie i jego współczesna renowacja. URL: <https://journals.ub.uni-heidelberg.de/index.php/quart/article/download/68664/61937> (дата звернення: 29.08.2024).

66. The practice of oil painting. URL: <http://www.artgraphica.net/free-art-lessons/oil-painting-book/oil-painting-book.html> (дата звернення: 29.08.2024).

ДОДАТКИ

РЕСТАВРАЦІЙНИЙ ПАСПОРТ